

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Ebbe Nyborg 2013. – *The church seen from the south.*

HORNSTRUP KIRKE

NØRVANG HERRED

Historisk indledning. Kirken nævnes første gang i kirke-listen i Ribe Oldemoder (o. 1350), hvor den er sat til en afgift på 4 skilling sølv (jf. s. 1016).

Sognet, der blev et selvstændigt pastorat 1907, var i mange år, i det mindste siden 1400-tallet, *anneks* til Skt. Nikolaj Kirke i Vejle (jf. †prædikestol). Fra gammel tid og indtil 1977 omfattede Hornstrup Sogn også Bredballe, hvor der 1907 opførtes en filialkirke (jf. s. 2025).

Efter reformationen var kirken i kongens eje, indtil den 1678 blev afhændet til Steen Bille til Tirsbæk, der samtidig fik patronatsret og kaldsret samt herlighedsretten over præstegård og degnebol.¹ Kirken forblev under herregården Tirsbæk og dennes vekslende ejere indtil 1804, da den blev overtaget af sognets beboere.² Kirken er overgået til *selveje* i begyndelsen af 1900-tallet.

Kirkegods. Kirken ejede i ældre tid nogle mindre jorder i Hornstrup og Kirkeby.¹ En længerevarende strid

om retten til jord og ejendomme udspandt sig 1478–97 mellem sogneboerne og deres sognepræst i Vejle, Jens Assersen.³

Det blev i ældre tid opfattet som en ulempe, at kapellanen i Vejle, der betjente sognet, boede i købstaden. Beboerne klagede 1585 til kongen over, at mange var døde under den forgangne pest uden skriftemål og nadver navnlig ved nattetid, når byens port var lukket, og de ikke havde kunnet få præsten derud. Kongen bad stiftøvrigheden undersøge forholdene, og enten træffe en ordning med kapellanen eller beordre ham til at flytte ud og bo hos sine sognefolk.⁴

Sagn. Om kirkeklokken fortalte man, at den havde så stærk en klang, at den overdøvede købstadsklokken. Så for at dæmpe den blev der sat en blynagle i den.⁵

Gulufund. Ved prøvegravninger 2003 i koret og i skibets østre hjørner fremkom et antal fund, af hvilke de

vigtigste stammede fra kirkeinventar (jf. s. 2009 med fig. 22a-d). Endvidere kan nævnes ti stykker vinduesglas med rester af bemaling, en ravperle (tværmål 1,5 cm) samt fire stykker gråbrændt lertøj med bølget rand (et med rester af hank). I Nationalmuseet (inv.nr. D 568-70/2004).

Mønter. I forbindelse med gravningerne 2003 fandtes ved harpning af den løse gulvfyld i alt 32 mønter, hvoraf 27 var middelalderlige. Af 19 danske mønter, de fleste borgerkrigsmønter og hulpenninge, var de to ældste slået under Valdemar II Sejr.⁶

†*Kapel?* På en forsvunden lokalitet Sindholt mellem Grundet og Hornstrup Kirke skal der ifølge præsteindberetningen 1638 have stået et kloster, »Sindholtsborg«, hvoraf der da endnu var rester af murede kældre.⁷ Stedet og bygningsresterne kan være identiske med et kapel, »Kapellet ved Grundet«, der er nævnt 1620 i Vejle Kirkes regnskaber.⁸

Sognet, der ligger nord for Vejle, udgøres af det bakkede landskab øst for Grejsdal, hvis høje, skovklædte sider danner grænse til Hover Sogn i Tørrild Herred. Indtil 1977 omfattede sognet som nævnt også Bredballe med området ned mod Vejle Fjord. Hornstrup (Gammel Hornstrup) er navnet på en landsby i sognets nordre del. Kirken ligger omtrent midt i sognet i et lille ejerlav, Hornstrup Kirkeby, som længe kun bestod af nogle få gårde (jf. fig. 2). Landsbyen Grundet i sognets sydvestre

del blev fra 1578 opslugt af herregården af samme navn, hvis besiddere uden at være kirkeejere har efterladt sig adskillige spor i kirken.

Kirken er rejst i et småkuperet landskab på et moræneplateau, der omkranses af mark og skov. Kirkegården er usædvanlig ved sin langstrakte form, liggende på en banke som vender nord-syd (fig. 2). Den har bevaret sine gamle skel, men er i 1940'erne udvidet med en halv tønde land mod vest.⁹ Efter opfordring af Nationalmuseet bevarede man da *kampestensdigerne* omkring hele det gamle afsnit, hvor de nu tjener til at fastholde terrænet. Digerne er stensatte på begge sider, og det østre dige er endnu bevokset med græs og efeu. Det nye areal i vest hegnes af en lav hæk inden for en række bøgetræer, der er plantet o. 1940 (jf. luftfoto fig. 3). En bred stensat trappe leder fra den gamle kirkegård ned til den nye; herimellem er en græsklædt skrænt.

Stendigerne har krævet stadig vedligeholdelse, et arbejde der i 1600-tallet udførtes af sogne-mændene selv. Til gengæld blev de hvert år 'efter gammel brugt' bevilget 2 rigsdaler til øl.¹⁰ 1700 noterede synsmændene, at 'kirkediget på adskillige steder er både ud- og indfalden og behøver at oplægges og forhøjes'.¹¹ 1791 var kirkegården

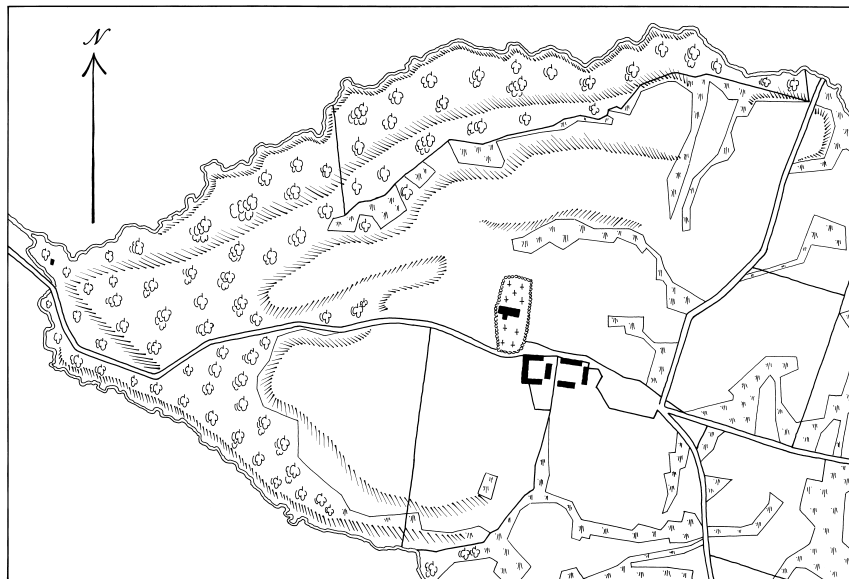

Fig. 2. Udsnit af matrikelkort over Hornstrup Kirkeby 1819, målt af C.W. Balslev. 1:10.000. Tegnet af Merete Rude 2013. – Detail of cadastral map of Hornstrup Kirkeby, 1819.

Fig. 3. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydvest. Odense Luftfoto 1947. KglBibl. – *Aerial photo of the church and churchyard seen from the south west.*

noget forfalden, 'dog haver kreaturer ingen adgang hertil'.¹²

Kirkegårdens hovedindgang sydligst i østdiget er en hvidtet og teglhængt *portal* med falsede åbninger: en fladrund køreport og en rundbuet låge. Porten er muret af små sten i krydsskifte som en replik af en ældre *†*port på samme sted (jf. ndf.). Gammel, dvs. senmiddelalderlig, er derimod en lille, muret og hvidtet *portal* af munkesten østligt i norddiget (fig. 4), som tidligere gav adgang til folk fra Gammel Hornstrup. Den indeholder en falset og rundbuet dør, der ligesom porten er lukket af en jerngitterfløj fra 1880'erne. En låge midt i østdiget leder siden 1983 ind fra præsteboligen. Der er adgang til det nye areal fra vejen i syd gennem en køreport fra 1950'erne,¹³ der lukkes af jerngitterfløje mellem murede, teglhængte piller.

Kirkegården havde fra gammel tid tre murede (*†*)*indgange*: en port i det sydøstre hjørne, den bevarede forgængeradgang (*portal*) i nord og en tilsvarende indgang i syd, der først er nedlagt i

1950'erne. Reparationer omtales fra og med 1616, da der indkøbtes 100 tagsten og 500 mursten fra Kidde tegllade (Jelling Sogn), og Jesper murmand i Vejle forbedrede port og 'stetter' (fodgængeradgange).¹⁰ Porten med sin stette og de to øvrige stetter havde 1700 en del revner, og tagstenene trængte til udskiftning.¹¹ Indgangene var i ældre tid forsynet med smedede *†**kirkeriste*, hvoraf den søndre blev fornyet 1619.¹⁰ Ristene var forsvundet inden 1700, da åbningerne også savnede fløje og låger.¹¹ 1803 påbød provsten, at der blev anskaffet 'stakitlåger' til de tre indgange, for at kreaturer ikke skulle komme derind.¹⁴

Et *ligkapel* nord for tårnet er bygget 1926 (arkitekt Frits Jensen, Vejle).¹³ Den lille, hvidtede og teglhængte bygning har en rundbuet port i sydgavlen. Til husets nordende er 1970 føjet en bygning med toiletter, kedelrum og værksted til graveren (arkitekt Helge Andreasen, Vejle). *Præsteboligen* øst for kirkegården (arkitekt Birthe Rønsholt) har 2010 afløst stuehuset i et firlænget

Fig. 4. Kirkegårdsportal i norddiget, senmiddelalderlig, set fra syd (s. 1993). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Churchyard gate in the north wall, Late Medieval, seen from the south.

gårdanlæg, Elkjær, der siden 1981 har været benyttet som præstegård. Gårdens vestre og nordre udlænge er nu indrettet som sognegård.

†*Kirkestald*. Den nu forsvundne Kirkebygård, tæt ved kirken, var endnu i begyndelsen af 1900-tallet forpligtet til at holde 'fem fag stald' til kirkegængerne heste.¹⁵

BYGNING

Oversigt. Kirken er en romansk frådstensbygning bestående af kor og skib. Den er bygget i to etaper, hvoraf den ældste, koret og skibets østre del, er smykket med blændinger i vindueszonen. I senmiddelalderen er der tilføjet et tårn i vest og et våbenhus i syd, og i de samme år o. 1500 er der indbygget hvælv i kor og skib, som har afløst flade t bjælkelofter. Et t sakristi ved korets nordside, med al sandsynlighed også fra senmiddelalderen, er nedrevet o. 1800. *Orienteringen* afviger ca. 10° mod nord.

Den enkle *frådstensbygning* har i store træk bevaret sin oprindelige skikkelse, idet korbuen dog er udvidet, og skibets gavlspidser er nedtaget. *Grundplanen* er afsat med rette vinkler, og koret udgør udvendig målt et kvadrat. Murene er forholdsvis tynde, 100-105 cm, og springet mellem kor og skib er 59-60 cm. Kirken er rejst uden sokkel (et uregelmæssigt sokkelled under korgavlen er nyere). Byggearbejdet, der som vanligt har strakt sig fra øst mod vest, synes at have været afbrudt – i kortere eller længere tid – efter fuldførelsen af koret og skibets østre hjørner (jf. de sært uformidlede 'afbræk' i langsidernes udsmykning).

Materialerne er helt overvejende frådsten, der også er brugt i korets gavlspids og i øvrigt kan studeres fra våbenhusloftet. Kun nederst i skibets sydside ses lidt kamp, mens de nedre partier af langsiderne er ommuret med munkesten allerede

i senmiddelalderen. I loftsrømmene er væggene over de halvt opfyldte hvælvflommer af frådsten i tynde skifter, og murerne har her som så ofte afsluttet arbejdet med en *kvaderridsning*. I korets gavltrekan er skifterne bag bindbjælkerne af marksten formentlig for at forhindre fugt.

Facadeudsmykning. Koret og det østligste af skibets langsider prydes i vindueszonen af blændinger i lidt forskellig udformning. Blændingerne, der adskilles af tynde lisener (stave), er kun få centimeter dybe og har bund ca. 3 m over jorden. I koret har udsmykningen udgjort en fin, tredelt komposition med et rundbuet (†)vindue midt i hver side. I korgavlen afsluttes de tre felter af en rundbuefrise med et ulige antal buer: syv, fem og seks. I korets nordside (fig. 6) er blændingerne vandret afdækkede, og lisenerne er forsynet med små 'hoveder'; i syd har muren givetvis været prydet på lignende måde, men lisener og vindue er nu forsvundet. Skibet har været tænkt udsmykket på tilsvarende vis, men her nåede man dog kun at udføre hjørnelisenerne og markere bunden i de østre blændinger, før byggeriet blev afbrudt. Da arbejdet blev genoptaget (og en ny bygmester var kommet til?), opgav man at videreføre dekoratio-

nen. Resultatet er blevet de ufærdige, 'aftrappede' blændinger, som viser, at man før afbrydelsen var nået lidt længere i nord end i syd. Facadeudsmykningen skal ses i sammenhæng med andre af egnens frådstenskirker, f.eks. Daugård, der har murblændinger i to zoner (s. 1908).

(†) *Vinduer.* Koret har som nævnt haft tre rundbuede vinduer, et i hver side. Heraf er det søndre opslugt af et større vindue, mens det østre og nordre vindue er tilmuret med munkesten. Vinduerne har været 75 cm brede og har haft bund lidt over blændingens underkant. I skibet spores kun det østlige vindue i nordsiden, ca. 3 m fra hjørnet og udført i byggeriets anden fase i kanten af den aldrig færdiggjorte blænding.

Af de rundbuede *døre* er den søndre udvidet i begge sider, vistnok 1858,¹⁶ mens den tilmurede *†*norddør kun spores svagt ude og inde (lukket med munkesten). Omridset af den tilmurede åbning, der udvendig har været 105 cm bred, ses på G. Burman Beckers tegning 1858 (fig. 10).

Indre. Den runde korbue er udvidet og ommuret i tegl i forbindelse med hvælvslagningen; vederlaget markeres af et udkraget skifte. Vangerne i den oprindelige *†*korbue er påvist ved udgrav-

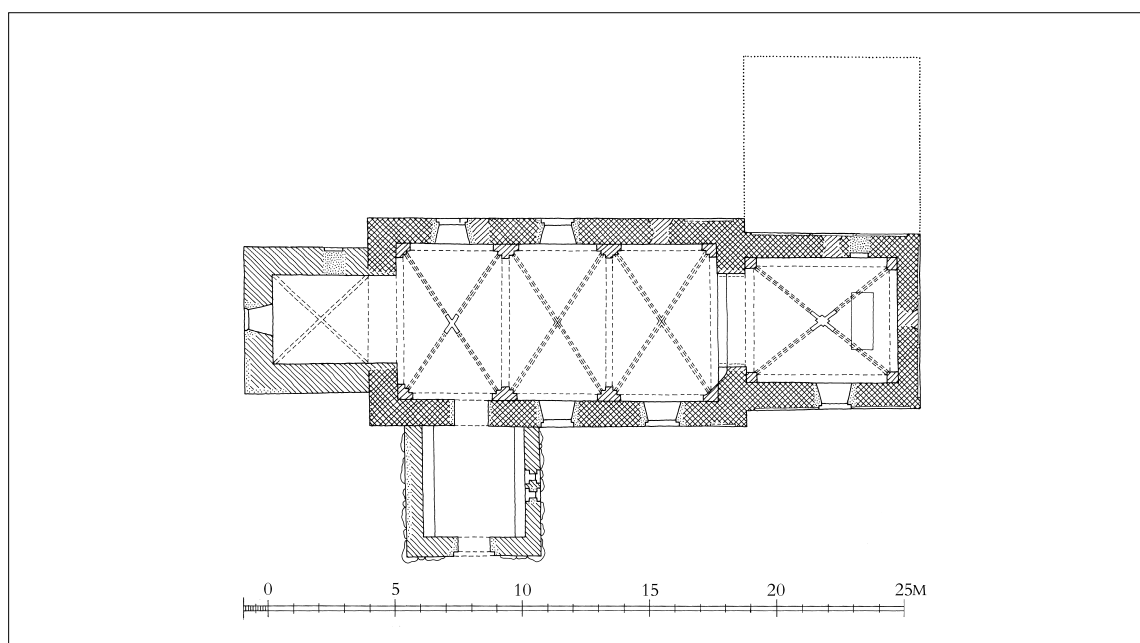

Fig. 5. Grundplan. 1:300. Målt af Kuno Mielby 2002, suppleret af Niels Jørgen Poulsen og tegnet af Merete Rude 2014. – *Ground plan.*

Fig. 6. Koret og skibets nordside med blændingsdekoration (s. 1995). Foto Ebbe Nyborg 2013. – *The chancel and north side of the nave with recess decoration.*

ningen i gulvet 2003, da man blottede de nedre frådstensskifter.¹⁷ Åbningen har kun været 240 cm bred svarende til godt og vel en tredjedel af skibets indvendige bredde. En lille *niche* (til en piscina?) i korets nordvæg (jf. fig. 31), 28 cm bred og afsluttet med et spærstik, kan være oprindelig.

Korets *gavlspids* er som nævnt bevaret intakt. Skibets østre *†gavlspids* er nedtaget og erstattet af en tynd skalmur senest i forbindelse med en fornyelse af tagværkerne 1917; vestre *gavlspids* var fornyet i tegl (munkesten) inden opførelsen af tårnet.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer er alle udført i munkesten og i munkeskifte. Rækkefølgen af de forskellige arbejder kendes ikke og behandles her fra øst mod vest.

Hvælvene, et fag i koret og tre i skibet, er almindelige krydshvælv med profilerede, skarprykkede ribber; pillerne er uden vederlagsmarkering, og skjoldbuer og gjordbuer er af hele sten. Korhvelvet hviler på retkantede hjørnepiller ($1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$

sten); ribberne mødes i et kors af retkantede, halve sten omkring en kvadratisk 'slutsten', der også ses i skibets vestre fag. Hvælvet i koret må efter kalkmalerierne at dømme være indbygget o. 1500 (jf. s. 2001), og skibets hvælv, der hviler på profilerede piller, kan meget vel være muret i samme omgang. Hvælvenes overside er helt overpudset med mørtel, et arbejde der ifølge en indridset indskrift er udført af »Aage, Niels (og) Gunnar 1985«.

Samtidig med hvælvslagningen blev korbuen som nævnt udvidet, og ligeledes ændredes lysforholdene, så kirken oplystes fra syd gennem nye, store vinduer, mens vinduerne i nord og korets østvindue blev lukket.

Tårnet ved kirkens vestende, der har gavle i øst og vest, er i tre stokværk, hvoraf det midterste nu er uden åbninger; østmuren hviler på skibets ommurede gavltrekanter (jf. ovf.). Facaderne, der bærer præg af gentagne skalmuringer, senest i 1950'erne, har bevaret partier af gammelt mur-

værk i alle sider, bedst i behold er nordsiden. Gavlspidserne, der står med synligt fodtømmer, er begge fornyet, formentlig i 1700-tallet. Blandt de mange spredtsiddende, sortmalede murankre ses i syd, under glamhullerne, et initial(?) »E«. Tårnrummet, der kun måler 3,5×3,8 m, åbner sig i fuld bredde mod kirken med en spidsbuet arkade. Rummet dækkes af et samtidigt krydshvælv med kvartstens ribber og får lys gennem et rundbuet, indadsmiget vindue i vest med støbejernsramme. Et mindre $\dagger$ vindue i nord, nær det østre hjørne, står nu som en udvendig, rundbuet niche. I syd-væggen sås ved Fr. Uldalls besøg 1889 spor af en tilmuret, fladrundbuet ('ellipsebuet') $\dagger$ dør.

Der er nu adgang til de øvre etager via våbenhusets og skibets lofter. I det mørke mellemstokværk ses i sydøstre hvælvlokke udmundingen og de øverste trin af en $\dagger$ vindeltrappe, der har været brudt igennem murlivet i skibets gavl, og som må have ledt op fra kirkerummets sydvestre hjørne. Klokkestokværket har i nord og syd to slanke, rundbuede glamhuller,¹⁸ der er falsede både ude og inde. I vest er en fladbuet, noget forhugget

åbning. Klokken hænger, formentlig siden gavlspidsernes fornyelse i 1700-tallet, i selve tagrummet, hvor den nu er ophængt i en klokkestol. Indtil 1933¹³ var den anbragt i et stort ($\dagger$)glamhul i østre gavlspids, fladrundbuet og falset (jf. fig. 9). Efter klokkenes flytning er glamhullet lukket og forsynet med to smalle åbninger, der efterligner hullerne i det oprindelige klokkestokværk. Et mindre lyd hul i vestre gavlspids står stadig åbent.

Det lave *våbenhus* foran syddøren hviler på en syld af liggende kampesten. Vestsiden er skalmuret med små sten i krydsskifte. Døren i syd er stærkt udvidet 1875¹⁶ og nu fladbuet og falset. Den gamle åbning, der ses på tegningen 1858 (fig. 10), var anbragt i højt, rundbuet $\dagger$ spejl, der er udmuret 1917. Bevaret af gavlens gamle udstyr er to små cirkelblændinger, der har flankeret $\dagger$ spejlet, og i gavlspidserne to kvadratiske felter. Østmuren er afsluttet med et savskifte, som afbrydes af to tætsiddende lysglugger, falsede og aftrappede oventil. Tvillingåbningerne er reetableret 1943, efter at den søndre siden 1855¹⁶ havde været erstattet af et rektantet vindue (jf. fig. 8).

Fig. 7. Kirken set fra nord. Foto Ebbe Nyborg 2013. – *The church seen from the north.*

Våbenhusets indre fik sit nuværende udseende ved en istandsættelse 1943 (arkitekt N. J. Wium, Sandvad), da bjælkeloftet blev hævet ca. 0,5 m, så det gik fri af døren til kirken, og gulvet sænket 10 cm til et niveau svarende til kirkens. Bræddelaget i det gamle $\dagger$ loft blev fornyet af Jørgen snedker i Vejle 1619,¹⁰ men manglede ved synene 1700 og igen 1821.¹⁹ Loftet stod gipset 1875-1943. Bjælkeloftet står nu rødmalet, og i gulvet ligger mørkbrændte teglsten. To murede *vægbænke* langs siderne, nævnt 1700,²⁰ blev 1943 beklædt med egetræ.

Et $\dagger$ sakristi, således benævnt 1616,¹⁰ ved korets nordside var efter alt at dømme fra senmiddelalderen og blev nedrevet i årtierne o. 1800.²¹ Tilbygningen svarede efter synsmændenes beskrivelse 1700 i 'vidde, bredde og højde' til størrelsen på koret,¹¹ og den har efter al sandsynlighed været dækket af et sadeltag med en gavl i nord. Der blev 1616 indrettet en gravkælder under den (jf.

gravminder s. 2019). Eneste spor efter den nedbrudte bygning er i dag en blændet $\dagger$ dør østligt i korets nordvæg, der nu står som en fladbuet niche, 72 cm bred.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Nogle årtier efter Tirsbæks overtagelse af kirken 1678 (jf. historisk indledning) kom Anders Rosenkrantz under mistanke for at misligholde bygningen. Under et omfattende syn, der afholdtes i foråret 1700, erklærede fire 'uvildige' mænd fra sognet – direkte adspurgt – at der i den sidste snes år intet var gjort ved kirken, tilmed var nogle blyplader fra våbenhuset blevet ført til Engum Kirke.²² Forholdene må dog have rettet sig i løbet af den følgende tid, for 1771 noterede Søren Abildgaard: (kirken er) 'meget smuk, (og) udvendig og indvendig i god stand'.²³

Vinduer. Kirken havde i 16-1800-tallet fire lidt uens $\dagger$ vinduer, tre i syd og et i tårnets vestside, mens nordsiden var uden åbninger.¹¹ Tegningen 1858 (fig. 10) viser vinduerne med retkantede

Fig. 8. Våbenhusets østside (s. 1997). Foto Hugo Matthiassen 1938. – East side of porch.

Fig. 9. Kirken o. 1900 med blytag og trævinduer. Postkort i NM. – *The church c. 1900 with leaded roof and wooden windows.*

trærammer under fladbuede blændinger, og sådan fremtrådte de endnu ved Fr. Uldalls besøg 1889, hvor der dog var kommet et nyt vindue til i nord.²⁴ I de følgende år indsattes de nuværende rundbuede *støbejernsrammer*, og der blev etableret endnu et vindue i skibets nordside.

Ved en *hovedistandsættelse* 1917 fornyedes *tagværkerne* over kor og skib i fyrretræ, og blytagene blev erstattet med tegl.¹³ De omfattende arbejder blev til dels finansieret ved salget af blyet, som med de høje markedspriser under verdenskrigen indbragte 8000 kr.²⁵ Samtidig blev der muret nye gesimser, og *†spejlet* over våbenhusdøren blev udmuret.²⁶ 1933 lukkede man det store lydhul i tårnets østre gavlspejs, og 1943 fulgte som sagt våbenhusets istandsættelse. En bygningsmæssig istandsættelse 1957 af tårnets facader, navnlig i syd og vest, blev udført under ledelse af arkitekt Helge Andreassen, der også havde ansvaret for en istandsættelse af det maledede inventar 1965.

En *restaurering* 1994 gjaldt kirkens udvendige murværk, der blev udbedret under ledelse af ar-

kitekt Kuno Mielby. Ved en indvendig restaurering ved samme arkitekt 2003-04 fik kirken nyt varmeanlæg og gulvene ny belægning.²⁷

Tagene bevarede som nævnt deres blybeklædning indtil 1917. Siden er alt tækket med vingetegl bortset fra tårnet. På våbenhuset var der i 1600-tallet både tegl og bly,¹¹ ligesom der i 1800-tallet også var blandede materialer på skibets nordside (jf. fig. 10). Blytækkeren Søren Nielsen arbejdede 1619 på skib og våbenhus. Han blev for kirkens regning hentet i Skibet og efter arbejdets afslutning aget videre til Øster Snede.¹⁰

I *gulvene* ligger ottekantede, gule fliser i midtgang og kor. De første er formentlig fra 1881,¹⁶ de sidste er nylagt 2003-04, da tillige hele skibets østende fik stengulv. Der er trægulve under stolstaderne.

†Middelalderligt mørtelgulv(?). Ved prøvegravningerne i koret 2003 påtraf man ved sydvæggen (25 cm under nuværende gulvoverflade) et sammentrampet lag af frådsten og mørtel, der kunne være byggelag eller muligvis en gulvflade.¹⁷

Varme. 2003-04 er installeret et elvarmeanlæg med rørøve under bænke og fodbrædder suppleret med radiatorer ved væggene. – Kirken har kunnet opvarmes siden 1880'erne,²⁸ da der opstilledes en $\dagger$ kakkelovn med skorsten over skibets

østgavl. Kakkellovnen blev 1917 erstattet af en kalorifer (fabrikat C. M. Hess, Vejle), der var i brug indtil 1950, da kirken fik elvarme. Dette anlæg afløstes 1970 af et naturgasfyrte radiatorvarmeanlæg med kedelrum i bygningen på kirkegården.²⁹

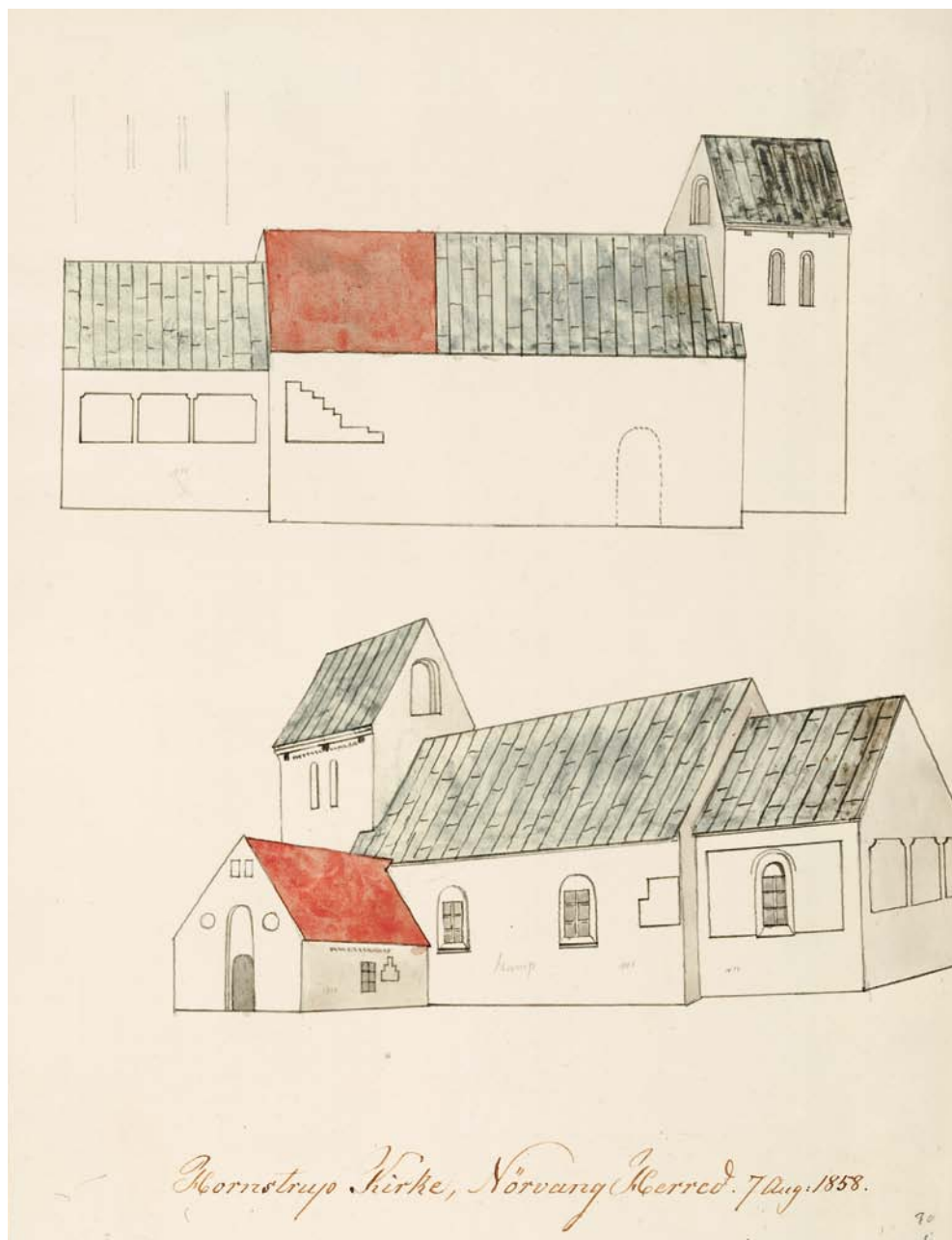

Fig. 10. Kirken set fra nord og fra sydøst 1858. Farvelagt tegning af Gotfred Burman Becker i Kgl-Bibl. Korgavlens murblændinger er ukorrekt gengivet. – The church seen from the north and from the south east, 1858. Chancel gable recesses incorrectly shown.

Fig. 11. Korhvelvets østkappe med kalkmalet dommedagsfremstilling fra o. 1500 (s. 2001). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *East severy of chancel vault with wall painting c. 1500 of Judgement Day.*

KALKMALERIER

1902 ledte Eigil Rothe efter kalkmalerier rundt om i kirken. Han fandt rester af en $\dagger$ figurdekoration fra o.1500 på korets og skibets nordvægge og stumper af $\dagger$ udsmykning fra o. 1600 på korets sydvæg.³⁰ Derimod fandtes angiveligt 'intet spor af farve' i hvælvingerne. Det sidste må undre, idet man 1985 har kunnet afdække velbevarede malerier tilhørende udsmykningen fra o. 1500 i korets hvælving. Det fundne blev konserveret 1986.

Korets hvælving udgør én stor Dommedag på baggrund af spinkelt spiralsnoet grenværk. I øst (fig. 11) troner Kristus på en (lidt tynget) regnbue, idet han åbner armene og blotter sine sår. Fra hans mund udgår Nådens Lilje og straffens

bloddryppende sværd, og ved hans sider knæler Maria (i nord) og Johannes som menneskenes forbedere. Under Kristus står de døde op af gravene, og i sviklen ved Kristi højre side ses himmelborgen med tårn og gavle; foran dens port står Adam og Eva samt Peter med stor nøgle. I sviklen til venstre for dommeren er helvede fremstillet traditionelt som et vidtåbent udyrsgab (fig. 12), mod hvilket sjælene slæbes af en djævel med bukkehorn, fuglenæb og klofodder.

I de tre øvrige kapper deltager engle med lange hvide gevandter i dommen. I nord og syd holder de passionsredskaber, korset (i nord) og martersøjlen, og i vest står ærkeenglen Michael (fig. 13) med en (tom) sjælevægt, mens han samtidig gjalder i domsbasunen.³¹

Fig. 12. Helvede, udsnit af kalkmalet Dommedag fra o. 1500 (s. 2001). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Hell, detail of Judgement Day wall painting, c. 1500.*

Malerierne er udført på en kalkning tilsat sand. Konturerne er tegnet i sort, og endvidere er brugt rødbrunt, okker, hvidt, dodenkop og en hudfarve, som er relativt velbevaret, og som er med til at give malerierne deres karakter.

†*Kalkmalerier.* 1) O. 1500, fremdraget 1902 og hørende sammen med korhvelvets. På *kolets nordvæg* fandtes en næsten ødelagt fremstilling af *Sædeunderet* på den hellige families flugt til Ægypten.³² Østligst sås en bonde med en segl midt i den hurtigt opvoksede kornmark, midt på væggen et par hestehoveder og vestligst (lidt højere oppe) noget mere af en af Herodes' ryttere (fig. 14).³³ Man ser hans overkrop, armen med lanse og hestens hals og hoved. Det fremgår og-

så, at baggrunden her udgjordes af tyndt malede stjerner.

På *skibets nordvæg* fandtes i 2. *fag* 'et lille brudstykke af et maleri' med en mand og en kvinde, som var meget ødelagt ved udvidelsen af et vindue.

I 3. *fag* fremkom tre scener af Adams og Evas historie, der skulle læses fra vest. De afgrænsedes op- og nedentil af vandrette linjer, og bunden udgjordes af stjerner som korvæggens. Til venstre sås Evas skabelse (fig. 15). Adam lå skråt på nogle runde bakkedrag med frodige kanter af græs. Eva sås træde ud af hans side, mens Gud Herren næsten var ødelagt af en senere udhugning. Midtfor sås Syndefaldet (fig. 15). Slangen, med en ganske

Fig. 13. Skt. Mikael med sjælevægt og domsbasun, kalkmaleri fra o. 1500 i korhvelvets vestkappe (s. 2001). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *St. Michael with scales for souls and Last Trump, wall painting c. 1500 in west severy of chancel vault.*

Fig. 14. En af Herodes' ryttere, udsnit af $\dagger$ kalkmaleri fra o. 1500 på korets nordvæg visende legenden om det Hastigt voksende Sædekorn (s. 2002). Foto Eigil Rothe 1902. – *One of Herod's soldiers, detail of wall painting c. 1500 on north wall of chancel showing the Parable of the Good Seed.*

lille menneskeoverkrop, snoede sig om træet, og de første mennesker stod ved hver side med løvrige kviste i hænderne; Adams overkrop og hoved var gået tabt ved endnu en udhugning. Endelig sås til højre Uddrivelsen af Paradiset. Englen drev med løftet sværd Adam og Eva ud af Paradiset. Over de tre scener viser småfragmenter (foto i NM), at der også har været en øvre figurfrise.

Maleriernes *program* synes at have været ret sædvanligt med en blodig (nadverrelateret) Dømedag og nytestamentlige fremstillinger i koret, gammeltestamentlige i skibet. Malerierne må skyldes én og samme *maler*, der har arbejdet i en udtryksfuld og fortællende stil karakteristisk for tiden o. 1500. Hans stive ranker ses ret tilsvarende i Sindbjerg Kirke, men figurtegningen er en anden.

2) O. 1600, på korets *sydvæg*, måske et malet *epitafium*. Man så 1902 'to menneskeskikkelser med oprakte bedende hænder samt enkelte spredte store og sorte latinske bogstaver, ca. år 1600'.

Fig. 15. Evas Skabelse og Syndefaldet, $\dagger$ kalkmaleri fra o. 1500 på skibets nordvæg (s. 2002). Foto Eigil Rothe 1902. – *Creation of Eve and the Fall, wall painting c. 1500 on north wall of chancel.*

Fig. 16. Kirkens indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Interior looking east.*

INVENTAR

Oversigt. Samtidig med bygningen er kun den romanske døbefont. Men fra højmiddelalderen stammer også en række små gulfund i form af en bjergkrystal (fra et alter- og processionskrucifiks eller et bogbind?), et par bogspænder og et diminutivt kors af kobber. Indskriften på en klokke fra o. 1325 anrår St. Godehard.

Altartavlen er et enkelt renæssancearbejde fra o. 1580, skænket af Iver Vind til Grundet og hans hustru Anne Henriksdatter (jf. gravsten). Tavlen er stærkt fornyet 1914, da den blev forsynet med det nuværende maleri, Den trøstende Kristus, som er malet af Christian Bang efter Carl Bloch. Af et sæt stolestader fra o. 1600 er bevaret to *gavle med låge imellem, nu i Nationalmuseet.

Et sydtysk dåbsfad fra o. 1550 er stemplet »RS«. Altersølvet bærer årstal '1690' og initialer for såvel Niels Vind og Mette Rosenkrantz til Store Grundet som Anders Rosenkrantz og Sophie Bille til Tirsbæk. En *alterdisk fra 1500-tallet stammer måske fra kirken. Den er fundet 1909 ved Bredballe som del af en sølvskat fra Svenskekrigene. Kirken har to sæt alterstager, det ene gotisk fra o. 1550, det andet af renæssancetype

fra o. 1625, men først skænket 1865 af 'frøken Lütti-chau' til Store Grundet.

To ældre altermalerier fra o. 1750 er opsat bag på tavlen, og kun lidt senere er prædikestolen, der er udført i rokokostil imellem 1771 og 1774, idet den bærer Jørgen Hvass de Lindenpalms våben.

Orglet er leveret 1979 af Bruno Christensen & Sonner, Terkelsbøl.

Farvesætning og restaureringer. Inventaret er farvesat 2003–04 ved Jens Johansen, der har ladet sig lede af den da fremdragne originale bemaling på prædikestolen og af konstaterede farver fra samme tid på altartavlen. Grundfarven er rødbrun, der suppleres af dodenkop, gråt, blåt, forgyltning og lidt rødt.

En †prædikestol fra 1579 var skænket af sognepræst i Vejle (og Hornstrup) Niels Buck og opsat som en lektorieprædikestol foran korindgangen. 1620 ønskede Kirsten Juel på Grundet den nedtaget og erstattet med en anden på et mere 'belejligt' sted. Det skete dog ikke.

1685 blev altartavlen 'sat i stand og prydet' af oberst Otto Friederich von Gamm til Grundet (jf. gravminde). Nye arbejder fandt sted midt i 1700-tallet, da altartavlen fik nye malerier, og vel 1771–74, da Jørgen Hvass de Lindenpalm lod opsætte den nuværende

Fig. 17. Altertavle, o. 1580, skænket af Iver Vind til Grundet og hans hustru Anne Henriksdatter; stærkt fornyet 1914 (s. 2006). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Altarpiece c. 1580, donated by Iver Vind of Grundet and his wife Anne Henriksdatter; much renewed in 1914.*

prædikestol. I første del af 1800-tallet fik tavlen atter et nyt $\dagger$ maleri, Nadveren efter Leonardo da Vinci. 1858 udskiftedes en 'tung jernbeslagen dør', 1873 blev de daværende renæssancestader malet med egetræsfarve, og 1889 fjernedes en $\dagger$ præste- og skriftestol og en $\dagger$ deggestol fra koret. O. 1914 indsatte man de nuværende stolestader. Ved samme tid nedtoges et $\dagger$ pulpitur (nævnt siden 1700), ligesom altertavlen blev ombygget og nymalet. En nystaffering af inventaret foretoges 1965 af Ernst Trier, og med restaureringen 2003-04 fik det sin nuværende fremtræden.

Alterbordet er nyere, muret af små teglsten og pudset bagtil. Det skjules af et *alterbordspanel* af fyr fra o. 1825-50, 223×84 cm, 102 cm højt. Det har glatte, falske fyldinger med svejft afslutning, to på kortsiderne og fire på forsiden. Bemaling i brunt. Et nyere *antependium* uldvævet i toner af mørkerødt. 1700 var $\dagger$ alterbordet 'af mur panele-ret', dvs. muret med $\dagger$ alterpanel om. Af det sidste var 'en rude' faldet ud.³⁴

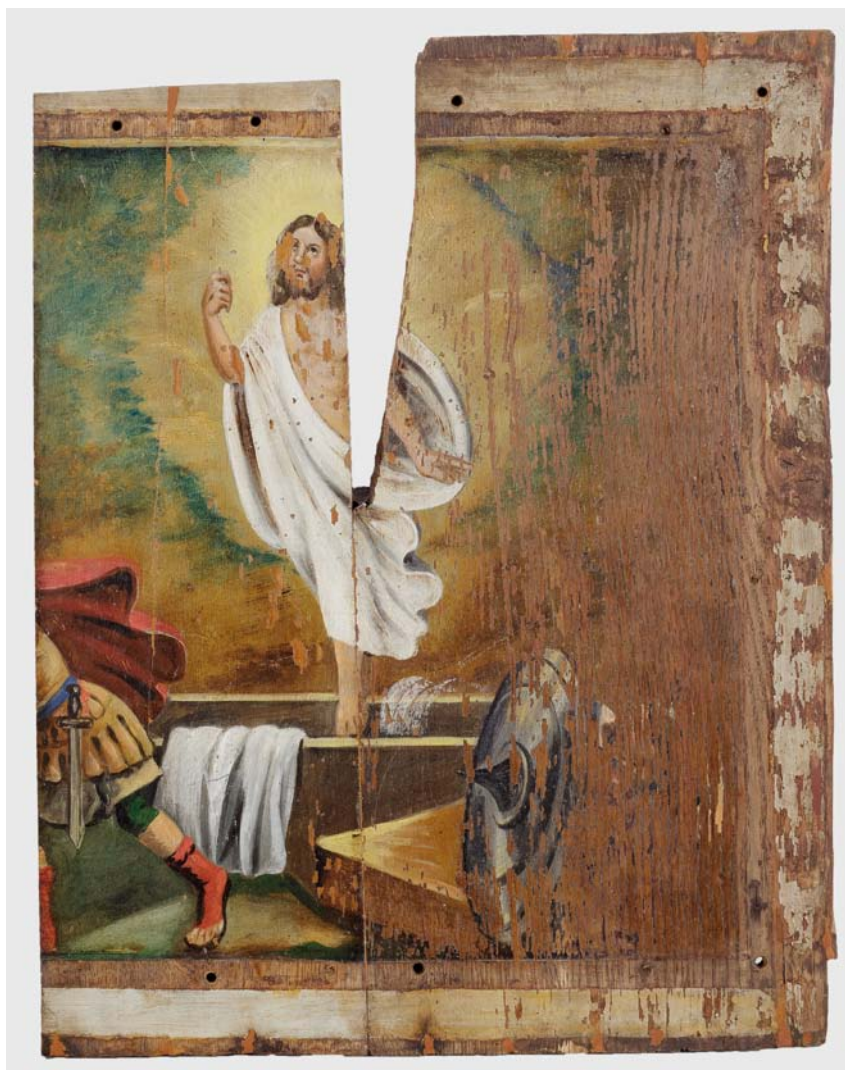

Fig. 18. Opstandelsen, maleri fra o. 1750, udført til altertavlens topfelt (s. 2007). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *The Resurrection, painting from c. 1750, done for top panel of altarpiece.*

†*Alterklæder*. 1806 var alterklædet ‘anstændigt’,³⁵ og 1884 anskaffedes et nyt rødt med guldkors af ægte guldbrokade.¹⁶ En gammel drejls †*alterdug* brugtes 1700 i stedet for ‘et større klæde med gul lidse (»Liis«, smalt bånd) og frynser om af sølv’.¹¹

Altertavlen (fig. 17) er fra o. 1580, skænket af Iver Vind til Grundet og hans hustru Anne Henriksdatter, hvis †våbner og initialer var malet på tavlen, men stærkt fornyet 1914, da også altermaleriet kom til. Tavlen er af enkel tosøjletype med et næsten kvadratisk malerifelt, der flankeres af to

toskanske søjler, som har prydbælter af beslagværk. Søjlerne hviler på postamentets fremspring, der også har beslagværk. Vingerne (de store fra 1914) udgøres af skematisk rulleværk, frisen er glat, og gesimsen ledsages af en tandsnitliste. Topstykket er en reduceret udgave af storstykket dog med flankerende joniske pilastre, der har kannelering over prydbælterne. Øverst afslutter en trekantgavl.

Altermaleriet, *Christus Consolator* (Den trøstende Kristus) er udført 1914 af Christian Bang, København, efter Carl Blochs maleri fra 1875 i

Hörup Kirke i Skåne,³⁶ og er skænket af Georgine Knuth, tidligere Store Grundet. Træværkets staffering er Jens Johansens fra 2003-04. Grundfarven er en rødbrun, der suppleres af blå, gråt, brunt, sølv og guld. Indskrifterne står i forgyldt fraktur på brun bund. I postamentfeltet læses: »Kommer hid til mig ... Matth. 11,28«, og i topfeltet: »Salige ere de rene ... Matth. 5,8«. I topgavlen Kristusmonogram mellem alfa og omega.

Et sæt ældre altermalerier fra o. 1750, malet med olie på det oprindelige egepanel, er nu fæstnet på tavlens bagside; begge er skadet ved afbækning. Af *storfeltets maleri* er kun venstre del i behold, nu 131×44 cm. Det har forestillet *Nadveren*, hvoraf man ser tre forfærdede apostle, der sidder ved et dækket bord, hvis dug afsluttes tunget over et tavlet gulv. *Topmaleriet* (fig. 18) er flækket igennem og afbrudt i venstre side, nu 57×50 cm. Kristus har rejst sig i graven, foran hvilken man ser en soldats skjold, mens en anden er forfærdet på vej imod venstre.

Bag på tavlen er fæstnet en messingplade med kursivskrift, der meddeler: »Alterbilledet Kopi af Carl Blochs Christus Consolator malet af Christian Bang, København, der ligeledes har forestaaet Altertavlens Restaurering, er givet til Hornstrup Kirke 31. Maj (Pinsedag) 1914 af Georgine Knuth, Datter af Greve Sigismund Knuth og Grevinde Elise Knuth født Lüttichau. Datter af General Lüttichau til Grundet, hvis Slægt ejede Grundet 204 Aar fra 1705-1909«. ²⁰

1685 blev en istandsættelse af altertavlen markeret med indskriften: »Friederich von Gamm, Kongl. May. Obriste, Herre til Grundet og Højgaard lod dette Alter i Stand sætte til Guds Ære og Kirkens Pryd. Anno 1685«. ³⁷ 1700 beskrevs tavlen som forsynet 'med tvende piller'. ¹¹ Og 1771 aftegnede Søren Abildgaard såvel givernes våbener og initialer på tavlen som våbener med initialer og årstal »1685« for Otto Friederich von Gamm og hans hustru Kirsten Vind; de sidste sås da på 'de to piller (søjler) på alterets hjørner'. ³⁸

Fig. 19. Altersølv nr. 1, 1690, skænket af Anders Rosenkrantz og hans hustru Sophie Bille (s. 2008). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – Altar plate set, 1690, donated by Anders Rosenkrantz and his wife Sophie Bille.

Fig. 20. Alterstager nr. 1, o. 1550 (s. 2009). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Altar candlesticks, c. 1550.*

O. 1800–50 indsattes et †*altermaleri* af Nadveren efter Leonardo da Vinci. 1856 blev maleriet ferniseret og fik træværket 'opfrisket'.¹⁶ Maleriet fungerede til 1914 og blev af Marius Hansen karakteriseret som så ilde behandlet af tiden, at det 'måtte synes ubrugeligt'.²⁰

Altersølvet består af tre sæt. 1) (Fig. 19), 1690. *Kalken*, 20,5 cm høj, har sekstunget, hvælvet fod, der er drevet op imod sekssidede, profilerede skaftled. Den linseformede knop er ligeledes sekstunget med versaler, der tilsammen danner navnet »Iehsvs«. Bægeret har på den ene side graveret våbener og initialer »SNW« og »MRK« for Salig Niels Vind til Grundet (†1646) og hustru Mette Rosenkrantz (†1683), på den anden tilsvarende »ARK« og »SB« for Anders Rosenkrantz til Tirsbæk og hans hustru Sophie Bille; herunder årstallet »1690«. *Kalken* er ustempelt ligesom *disken*, tværmål 13 cm, der har cirkelkors på fanen og i fordybningen givernes våbener og initialer »SNW« og »MRK« som på *kalken*. Sættet må være givet af kirkeejeren Anders Rosenkrantz, der vel har villet mindes sin afdøde faster og hendes mand. 1700 kaldtes sættet 'forsvarlige nok', om end af middelmådig størrelse.³⁹

2) 1874,¹⁶ ganske enkelt, *kalken* 22 cm høj, *disken* 17 cm i tværmål. Stemplet »Weile« og

»HPI« for guldsmed Hans Peter Severin Ingerslev (1803–91).⁴⁰ Bruges som sygesæt.

3) 1930, udført i kirkestil med kors i stråleglans af Fritz Heimbürger, København (jf. Bredballe s. 2030), og skænket af Frederik Knuth. *Kalken*, 22 cm høj, har sekssidet knop og bærer guldsmedens stempel samt Københavnsmærke »(19)30« og gardejnsmærke for Johs. Sigsgaard. *Disken*, tværmål 16 cm, har stempler som *kalken* og på undersiden indskrifterne: »Joh. 6,48. Jeg er livets Brød«, »Hornstrup Kirke Skærtorsdag 1930« og »Skænket af Greve Knuth forhen Store Grundet«.

Om et muligt *(†)*altersæt* fra kirken vidner en **disk* fra 1500-tallet (fig. 36), der er fundet nedgravet ved Bredballe 1909 som en del af en større sølvskat fra Svenskekrigenes tid. *Disken*, tværmål 16 cm, har på fanen graveret et cirkelkors, hvis skraverede bund følger middelalderlig tradition. I Nationalmuseet (inv.nr. D 7109).⁴¹

Fig. 21. Alterstager nr. 2, o. 1625, skænket 1865 af 'frøken Lüttichau' til Grundet (s. 2009). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Altar candlesticks, c. 1625, donated in 1865 by 'Miss Lüttichau' of Grundet.*

Fig. 22a-d. *Gulvfund fra koret 2003 (s. 2009). a. Bjergkrystal. b-c. To bogspænder. d. Kors af kobber. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Floor *finds from the chancel, 2003. a. Rock crystal. b-c. Two book clasps. d. Cross of copper.*

Alterkander. 1) O. 1900, af sort porcelæn med guld kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik. 2) 1930, hørende til altersæt nr. 3, 2,5 cm høj, med kuglekorpus og strålekors. Under bunden samme sølvstempler som altersættet samt indskriften: »Hornstrup Kirke Skærtorsdag 1930«.

Sygesæt. 1) Slutningen af 1800-tallet. Kalken, 17 cm høj, har cirkulær fod, gotiserende knop og halvkuglebæger med tilhørende flaske. Disken, tværmål 7 cm, er glat med oblatbeholder. Blandt tre utydelige stempler identificeres et Københavnsmærke med ulæseligt årstal og et guardejn-mærke for Simon Groth (1863-1904). 2) Nyere.

Alterstager. 1) (Fig. 20), o. 1550, af messing, 36 cm høje. Foden er hvælvet og hviler på høje stiliserede tæer, skaftet cylindrisk med midtring, skålene små og flade. Stagerne er nu sortlakerede. 2) (Fig. 21), o. 1625, skænket 1865 af 'frøken (Helene Vilhelmine) Lüttichau' på Store Grundet.¹⁶ Den profilerede fod er cirkulær, skaftet balusterformet og skålen flad. Lysetorn af jern. Et sæt †*alterstager* omtales 1700 som 'et par hvide malmlysestager, dygtige'.¹¹

En *syvstige* fra 1925, 52 cm høj, bærer om foden versalindskriften: »Skænket af Jensine og J. P. Olsen, Hornstrup, til Kirkens Pryd og Herrens Ære. Anno Domini 1925«.

Et †*røgelseskar* fra 1300-tallet fandtes endnu 1923 i kirken og kendes gennem et fotografi (fig. 37). Skålen var halvkugleformet med konisk fod, låget konisk og let hvælvet med uregelmæssige røghuller og en lille lanterne gennembrudt af rektangulære åbninger. Øverst en bærerig, og på siderne tre øskner for et manglende ophæng.⁴²

**Gulvfund* af kirkelig karakter fundet ved afgravningen i korgulvet (i løst sand) 2003 (jf. s. 1991). De må alle dateres til højmiddelalderen (11-1300-tallet). I Nationalmuseet (inv.nr. D568/2004). 1) (Fig. 22a) en 'rygget' **bjergkrystal*, 2,5×1,4 cm, 0,6 cm tyk, oversiden danner en grat, undersiden er flad.⁴³ Stenens form viser, at den har prydet et prægtigt inventarstykke. Den synes for lille til brug i et gyldent alter eller en træskåret figur, men kunne passe godt på et alterkrucifiks eller et bogbind.⁴⁴ 2) (Fig. 22b-c) to **bogspænder* af irret kobber, 2,4 og 2,8 cm lange, det ene ornamenteret. 3-8) fem yderligere småstykker af irret kobber, hvis anvendelse kan have været privat. Blandt dem er et glat **kors* (fig. 22d), 1,6×1,9 cm, tre *ringe*, tværmål 1,5-2,4 cm, og et stykke **kæde* på 8,5 cm.

Tre nyere *messehagler* i de liturgiske farver grøn, hvid og lilla er fra Håndarbejdets Fremme. †*Mes-*

Fig. 23. Dåbsfad, o. 1550, sydtysk (s. 2010). Foto Arnold Mikkelsen 2013 – *Baptismal dish c. 1550, South German.*

sehagler. 1700 havde kirken en hagel 'af rødt prentet (præget) fløj med et gammelt guldposement (belægning) om og en sølvhage fortil uden no-

gen kåbe'; hertil en gammel forrevet messesærk.¹¹ 1806 var hagel og messeskjorte 'anstændige',³⁵ og 1877 anskaffede man en ny hagel af rødt silkefløj med ægte guldguloner.¹⁶ 1926 havde kirken en hagel af rødt fløj med guldkors og -kant.¹³

1614 brugte man til en *†bogstol* en gammel 'tavle' (pengetavle).¹⁰

Alterskranke, 1869, lidt mere end halvcirkulær og med drejede balustre.¹⁶ Gråmalet med mørke-rødt betræk.

Døbfont (fig. 24), romansk af granit, 88 cm høj, kummens tværmål 77 cm (Mackeprang, *Døbfont* 281). Foden er en enkel søjlebase med kraftig vulst ved overgangen til den cylindriske kumme. Dens sider har en indristet udsmykning i form af rankeværk med fire sidevendte løver, der rækker tungerne ud. Den ret grunde fordybning er harmonisk udført. Fonten tilhører en lille lokal gruppe med indristet dekoration (jf. s. 1718, 1797, 1894). 1882 blev fonten rensat for maling,¹⁶ og 1917 stod den 'gemt i en krog bag degnestolen'.¹¹ Nu i skibets nordøstre hjørne. 1700 nævnes et *†fontelåg* af form som 'et gammelt spidst dække'.¹¹ Det har åbenbart tilhørt den koniske, middelalderlige type med spir som eksempelvis i Bramming Kirke (DK Ribe 3080).

Dåbsfad (fig. 23), o. 1550, af drevet messing, sydtysk, mærket »RS«. I bunden medaljon med Bebudelsen omkranset af en bort med hjort og hund, der gentages på fanen. Typen er almindeligt forekommende (jf. s. 1959 og DK Ribe 1825, 2494). En *dåbskande* fra første del af 1900-tallet er af messing, 28 cm høj, med konisk korpus og svungen hank. 1862 omtales en ny *†dåbskande* som 'en kande af blik til at hente vand i'.¹⁶

Prædikestol (fig. 25-26), 1771-74, et usædvanligt arbejde i rokokostil, der bærer våben for kirke-ejeren Jørgen Hvass de Lindenpalm. Kurven har fem arkadefag, der på hjørnerne kantes af svungne, korintiske pilastre med bladværk på skafterne. Arkaderne rummer blomster og rocailler, der krones af hoveder med særegne fantasihatte. Buerne bæres af pilastre med rocailleskafter, og både kapitæler og bueslag prydes af bladværk. Den kraftige,

Fig. 24. Døbfont, romansk af granit (s. 2010). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Romanesque font of granite.*

Fig. 25. Prædikestol, 1771-74 (s. 2010). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Pulpit, 1771-74.*

halvrunde fodvulst har bladværk på hjørnerne, og det samme gælder profilgesimsen. Lister inddeler den svajede underbaldakin i felter med rocailler, og baldakinen ender i et profilled, der hviler på en seksidet bærestolpe. Prædikestolen står i skibets sydøsthjørne med en nyere opgang (fra 1914?) langs triumfvæggen. En *læsepult* er ligeledes nyere.

Himlen (fig. 26), der er tilpasset hvælvingen ovenover, har fem sider ud imod kirkerummet. Dens frise svarer til kurvens gesims, og som hængestykker tjener spinkelt udsavet bladværk. Fire topstykker har form af rocailler, mens det femte og midterste udgør kirkeejeren Jørgen Hvass de Lindenpalms våben. En overbaldakin af svungne

Fig. 26. Prædikestolshimmel, 1771-74, med våben for kirkeejeren Jørgen Hvass de Lindenpalm (s. 2011). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Pulpit canopy, 1771-74, with arms of the church owner Jørgen Hvass de Lindenpalm.*

friribber løfter en kronende engel i vejret. Den hæver i højre hånd en stråleglans, mens den venstre holder en palmegren. Himlens loft er glat med en central stråleglans, hvorfra en due hænger ned.

Prædikestolens bemaling er original siden en afdækning 2003-04. Mest fremtrædende er blå, cinnoberrødt, dodenkop samt sølv og uægte guld. En farveundersøgelse 1998 viste, at den efter en opmaling i første del af 1800-tallet havde fået to lag egetræsmaling og en broget, delvis staffering 1965. Prædikestolen er blevet tilskrevet Jens Jensen den Yngre i Horsens,⁴⁵ men da han var død 1769, må mesteren have været en anden, næppe Jens Jensens efterfølger på egnen Jens Hiernøe.

En *†prædikestol* med årstallet 1579 var skænket af sognepræst i Vejle (og Hornstrup) Niels Buck

og er kendt fra Søren Abildgaards beskrivelse 1771 kort før dens nedtagning.²³ Der var tale om en såkaldt lektorieprædikestol, opsat som et pulpitur foran korindgangen,⁴⁶ og som bar indskriften: »Thenne predicke stoel loed hæderlig mand Her Niels Bvck Sogne Prest i Veile bygge an(n)o d(omi)ni MDLXXIX«. Kurven sprang tresidet frem (i midten) og bar Frederik II's kronede monogram »FS« samt herunder Niels Bucks 'talende' våben, en gedebuk med initialerne »NB«. På prædikestolens sydlige fag (pulpiturets bro) var fire våbenskjolde stillet parvis over hinanden (fig. 39). De bar imod sædvane de påskrevne initialer på selve skjoldet. Våbenet øverst til heraldisk højre med initialerne »I.W.F.« må have tilhørt Iver Vind (jf. altertavle og gravsten), de tre øvrige våbener er uidentificerede.⁴⁷

Adelsfruen Kirsten Juel ønskede 1620 lektorieprædikestolen erstattet af en ny, der skulle opsættes et mere 'belejligt' sted i kirkerummet. Den nye stol skulle være vederlag for et begravelsessted under sakristiet (jf. gravminder). Kancelliet bad lensmand og biskop finde en ordning, der var 'gavnlig både for kirken og for tilhørerne'.⁴⁸ Og afgørelsen blev – som det fremgår – at den gamle prædikestol blev bevaret på sit sted. Her fandt synsmændene 1700, at 'prædikestolen med dens pulpitur og opgang' var i rimelig stand.⁴⁹

Stolestader, o. 1914, i enkel nyrenæssancestil med smalle højfyldinger og svejfede topstykker samt armlæn. Bemaling fra 2003-04 i grønblåt med røde fyldinger og lidt guld.

Af et ældre (†)stoleværk fra o. 1580-1600 er bevaret to *gavle med låge imellem (fig. 27). Stykkerne er forskåret forneden, gavlene nu 128 cm

høje. Disse er på sydvestjysk vis udformet som et rammeværk med to fyldinger, hvis sidestykker fortsætter som småspir med tungede knopper. Såvel gavlenes fyldinger som lågens store fyldning er dækket af bladværk i ungrenæssancestil, der er udskåret i fladsnit som såkaldte 'Ribeskæringer'.⁵⁰ Træet står nu afrenset. Afgivet 1917 til Nationalmuseet (inv.nr. D 9471).

1620 skulle Kirsten Juel og Else Høeg på Store Grundet afhjælpe det, hvis 'der fandtes nogen uskikkelig og uorden i kirken'.⁴⁸ 1700 var stolene forsvarlige nok, 'når de ellers bliver fastsat, som nødvendigt behøves'.¹¹ 1816 manglede de befalede bænke i koret, hvorfra skolebørnene sang ved gudstjenesten,³⁵ og 1855 savnedes noget forpanel og nogle 'sirater på den anden af de nummererede kvindestole'.¹⁶ 1873 blev staderne malet med lys egetræsfarve, ligeledes nogle *kna-gerækker over mandsstolene.¹⁶

Fig. 27. To *gavle med låge, rest af (†)stoleværk fra o. 1580-1600 (s. 2013). I NM. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Two *gables with door, remains of pews from c. 1580-1600.

†*Præste- og skriftestole*. 1700 var skriftestolen 'løs'.¹¹ 1861 fandtes den på sin traditionelle plads ved alteret,¹⁶ hvorfra den blev borttaget 1869.¹⁶ 1615 bekostedes en ny †*deggestol* af tørre fyrredeller,¹⁰ og 1700 var den 'i lige måde løs' som skriftestolen, 'og behøves et sæde der udi'.¹¹ 1856 anbragtes bræddebeklædning omkring det ene af stolens sæder, og 1858 skulle den fjernes fra sin plads i koret, idet man i stedet ville indrette en ny ved prædikestolens opgang 'stor nok til begge skolelærerne'. Dette skete dog først 1869.¹⁶

†*Herskabsstole*. 1620 ansøgte Kirsten Juel og Elise Høeg (Banner) på Store Grundet, da de kun havde et stolestade (forrest) i hver rad til sig selv og deres folk, om at få endnu et stade på hver side et belejligt sted i kirken.⁴⁸ Kirsten Juels søn Niels Vind havde 1640 sin herskabsstol i koret, hvor otte stolestader overfor stod i vejen for hans udsyn til prædikestolen og måtte flyttes 'ned i kirken'.⁵¹

Fig. 28 Pengeblok fra 1700-tallet (s. 2014). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Poor-box*, c. 1700-1800.

†*Dørfloje*. 1700 var kirkens døre gamle med stærke låse 'og noget smukt beslag'. På våbenhusdøren fandtes en klinke med årstallet »A(nn)o 1588«, der må gælde fløjens udførelse.²⁰ Der er formentlig tale om den 'tunge, jernbeslagne dør', der 1858 skulle erstattes med en ny.¹⁶

En †*kiste* optræder 1700 som 'en gammel marmor(?) kiste beslået uden lås'.¹¹

En *pengeblok* (fig. 28) fra 1700-tallet er udført af en firsidet stolpe, 72 cm høj, med låge i forsiden og tre omløbende jernbånd, der har overfaldslukker og en stor gammel taskelås. Øverst en skålformet pengetragt af jern. Træet står malet i mørklilla.

En †*klingpung* nævnes 1700 som 'de fattiges tavle af gammelt rød blommet atask på en jernstang'.¹¹

Et †*pulpitur* over stolene var 1700 'dygtigt og forsvarligt nok'. Dets tværgående bjælker var indsat i sidevæggene, hvor hullerne efter dem sås 1902 (jf. fig. 15), da pulpituret flyttedes ud i tårnrummet.²⁰ Fjernet o. 1914.

Orgel (jf. fig. 29), 1979, med ni stemmer, to manualer og pedal, bygget af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Rørflojte 8', Oktav 4', Mixtur III. Svelleværk: Gedakt 8', Koppelflojte 4', Principal 2', Sesquialter II; tremolo. Pedal: Subbas 16'. Kopper: SV-HV, HV-P, SV-P. Facaden tegnet af Ebbe Lehn Petersen. I tårnrummet.

★*Orgel*, 1867, med ét manual og fire stemmer, bygget af Knud Olsen, København. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Repareret eller ombygget 1913 af I. Starup.⁵² Skænket af enkefru Gottlieb i Vejle.¹⁶ Flyttet 1940 til Torkilstrup Kirke, Maribo Amt. På pulpitur.

†*Orgler*. 1) Nævnes o. 1750 i Hofmans fundationer, hvor det anføres, at det består af otte stemmer og bærer inskriptionen »Cantate Domino canticum novum ...« (Syng Herren en ny sang ... Sl. 33,3).⁵³ 2) 1935, med seks stemmer, bygget af I. Starup & Søn, København.⁵⁴ Disposition: Quintatøn 16', Principal 8', Gedakt 8', Spidsflojte 4', Rauschquint II, Cymbel III; svelle. Koppel M 4'-M. Tutti. Pneumatisk aktion og vindlade. Facaden havde attrappiber af umalet zink. På forhøjning i vest, opstillet i to huse.⁵⁵ Spillebordet var anbragt i nordsiden af det søndre orgelhus.⁵⁶

Salmenummertavler, tre ens fra 1884 med spærformet afslutning, spinkel grå ramme og sorte letmetalcifre.¹⁶

En udskåret *figur* af *Moses* med stav og lovens tavler (fig. 38) må stamme fra o. 1650–1750 og er 144 cm høj. Han er ubehjælpsomt skåret med viltert hår og fuldskæg, om halsen ligger en tunget krave,

og den fodsides kjortel danner vulstagtige, svungne bølger. Figuren, der er egetræsmalet, har sine nærmeste paralleller i bærefigurer under barokke prædikestole. Men da den ikke er affladet foroven, og ingen ny prædikestol er kendt fra perioden, må figurens funktion til andet end pynt være uvis. Nu i våbenhusets nordøsthjørne. Istandsæt 2003–04.

Fig. 29. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Interior seen towards the west.*

Fig. 30. Klokke, o. 1325, med anråbelse af Skt. Godehard (s. 2016). Foto Arnold Mikelsen 2013. – Bell, c. 1325, with invocation of St. Godehard.

Lysekroner, tre ens 16-armede fra 1896, i barokstil, skænket af godsejer N. Skou, Lille Grundet. Ophængt i skibet.

En ny *†ligbåre* blev bekostet 1619.¹⁰

Klokke (fig. 30), o. 1325, af gotisk type, tværmål 81 cm (Uldall, *Kirkeklokker* 49–50). Den har profilering ved overgangen til slagringen og om halsen fire lister, der kanter indskriftens majuskler (med uncialer): »Ihesvs Christvs Ghodehardvs« (Jesus Christus Godehard). De ottekantede hanke

er stærkt udadbøjede. Af bogstavernes forskellige størrelse ses, at de er modellerede på fri hånd. Selvom der ikke står noget 'Sancte' foran den helige Godehards navn, er det uden tvivl ham (den tyske helgen), der menes, og ikke en klokkestøber af dette navn. Ophængt i nyere slyngebom. 1700 kaldtes klokken 'mådelig stor, giver god lyd'.²⁰

Ved klokkeskatten 1528–29 måtte kirken aflevere en *†klokke*, der med sit jernfang vejede 3 skippund.⁵⁷

Fig. 31. Gravminder ophængt på korets nordvæg. Øverst våbentavle, o. 1698, for slægten Gamm (s. 2017, jf. fig. 32). Omkring denne fire begravelsesskjolde, de to mindste med våben for Lüttichau, 1870(?), de to største med våbener for Knuth og Lüttichau, o. 1900(?) (s. 2019). Herunder mindekrans, 1905, for sognepræst J. P. Melbye (s. 2019). Foto Arnold Mikkelsen 2013. — *Sepulchral monuments hung on north wall of chancel. Top: Coat of arms of Gamm family, c. 1698. Around this four funereal escutcheons, the two smallest with arms of the Lüttichaus, 1870(?), the two largest with arms of Knuths and Lüttichaus, c. 1900(?). Beneath, memorial wreath, 1905, for incumbent J. P. Melbye.*

GRAVMINDER

Våbentavle (fig. 32), o. 1698, for den mecklenburgske adelsslægt Gamm med tysk indskrift »Wapen derer von Gamm« (‘de Gamm’ers våben’). Veludført tavle med malet våbenskjold i kraftig, profileret ramme med flammelister, 87×68 cm. Skjoldet viser tre sekstakkede stjerner på skrå på hvid dug, og på den kronede hjelm seks påfuglesfjer mellem røde standarter. Tavlen, der er ophængt på korets nordvæg, refererer til oberst Otto Friederich von Gamm (†1698), som fra 1679 ejede Store Grundet (jf. †gravkrypt og †indskrift og våben på altertavlen). En søn, Christopher Friederich von Gamm, døde 1701.

Gravsten (fig. 33), o. 1586, over Iver Vind til Grundet (†1586) og hustru Anne Henriksdatter (Sandberg) (†1579). »Her ligge begravne erlig oc welbyrdig mand Iffver Wind till Grvndit som døde anno 1586. Hans alder var 84 aar. Med hans kiere høstrve erlig oc welbyrdig frv Anne Henriksdatter, som døde an(n)o 1579. Hindis alder war 63 aar«.

Våben- og indskriftsten af lysegrå kalksten, noget slidt, 248×136 cm, af Chr. Axel Jensen tilskrevet den anonyme stenhuggermester Roskilde Successor.⁵⁸ Under en arkade båret af joniske pilastre ses fire anevåbener med hjelme: øverst (hans) Vind og Skeel (på hjelmen to svanehalse, som holder en ring), nederst (hendes) Sandberg

Fig. 32. Våbentavle for den tyske adelslægt Gamm, o. 1698 (s. 2017). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Coat of arms of the noble German family Gamm, c. 1698.*

(på hjelmen to vesselhorn) og Emmiksen. En stor kartouche herunder indeholder indskriften i indhuggede versaler med rester af sort udfyldning. De øverste hjørner udfyldes af englehoveder, og der er beslagværk på pilastrenes prydbælter og plinte. På bueslaget læses bibelcitater med ophøjede versaler: »Jeg er opstandelsen og liffvit, hvo som troer paa mig, enddog hand dør, skall hand leffve. Johan. XI«.

Gravstenens komposition kan i hovedtrækkene minde om nørrejske våbensten, men detaljerne viser, at den må være udført på Sjælland. Dens forekomst i Jylland kan forklares ved, at afdødes

søn, Jakob Vind, var ærkedegn i Roskilde Domkapitel.⁵⁹

Stenen blev aftegnet af Søren Abildgaard 1771 (rentegnet 1772) (fig. 34), da den lå i korgulvet, vel på den oprindelige plads (jf. †gravkrypt). Stens nederste (østlige) del var da dækket af det halvrunde knæfald.⁶⁰ Herfra flyttedes stenen i 1800-tallet til skibet, hvor den siden 2004 er opstillet ved nordvæggen i første hvælvfag.⁶¹

Af en (†)gravsten, fra 1650, over ukendte, er kun bevaret lidt af den nedre højre del, 67×68 cm. I hjørnet evangelistmedaljon med Johannes' ørn og indskrift (versaler) »Johannes«. Nederst på ste-

nens midte et dødningehoved med timeglas og bomærkeskjold (fig. 35) og herunder årstallet »1650«. Fragmentet blev fremdraget 2003 i gulvet i skibets sydøstre hjørne, hvor det tjente som underlag for prædikestolen.¹⁷

Fire *begravelsesskjolde* (lyseskjolde) (jf. fig. 31) af bemalet jernblik er ophængt på korets nordvæg. 1-2) To mindre, 1870(?), med Lüttichau'ernes våben, sandsynligvis for Mathias von Lüttichau, Store Grundet (†1870); højde 35 cm. 3-4) To større, fra o. 1900(?), med kronede alliancevåbener for Knuth og Lüttichau; højde 61 cm.⁶²

Mindekrans (jf. fig. 31), 1905, af forsølvet ege-løv. »Til Pastor J. P. Melbyes Baare 20/11 1905, fra Venner i Hornstrup, Bredballe og Bredballe Strand. Johns. 3.16« (skriveskrift). Ophængt på korets nordvæg.

To *†gravkrypter*, murede kældre, rummede i 15-1700-tallet kisterne med de adelige besiddere af Store Grundet og deres slægtninge. En krypt under koret var indrettet til Iver Vind til Grundet (†1586) og hans hustru Anne Henriksdatter (†1579), hvis gravsten (jf. ovf.) endnu i 1700-tallets slutning lå i korgulvets vestre del. Krypten blev senere sat i forbindelse med den 'begravelse', som Kirsten Juel, enke efter Niels Vind til Ullerup og Grundet (†1615), lod indrette under *†sakristiet* 1616.⁶³ Nederst i korets nordmur ses endnu den øvre del af den tilmurede, fladbuede *†dør* (108 cm bred), der har forbundet de to kældre.

De to begravelser har foruden Iver Vind og hans hustru rummet *†kisterne* med Lauge Rodsteen til Lerbæk, oberstløjtnant af artilleriet, †1673, 43 år

Fig. 33-34. Gravsten, o. 1586, over Iver Vind til Grundet (†1586) og hustru Anne Henriksdatter (Sandberg, †1579) (s. 2017). 33. Foto Arnold Mikkelsen 2013. 34. Tegning af Søren Abildgaard 1772. I NM. – Tombstone, c. 1586, of Iver Vind of Grundet (†1586) and his wife Anne Henriksdatter (Sandberg, †1579). 33. Photo 2013. 34. Drawing 1772.

gammel; Magrethe Galt, datter af Axel Galt til Palsgaard og Mette Rantzau, enke efter Bendix Sehested til Tiisenbek, †1675, 62 år; Otte Fridrich von Gam til Grundet og Høygaard, generalmajor, født i Freistad i Slesingen, død på Grundet 1698, 58 år (jf. våbentavle); Christian Wilken (Vilcken), oberst og kommandant i Fredericia, †1702, 47 år og major Erik Krabbe †1709, 32 år.⁶⁴ Hertil kom kisterne med seks børn af Kirsten Vind i hendes første ægteskab med Tage Krabbe til Gunderslevholm (†1676), alle døde som små i årene 1665-76.⁶⁵

Ejerne af Store Grundet benyttede senere i 1700-tallet Øster Snede Kirke til deres begravelser (jf. s. 2076). Krypterne i Hornstrup er formentlig ryddet og kisterne nedsat på kirkegården samtidig med †sakristiets nedbrydning, nok kort tid efter Lüttichau-slægtens overtagelse af herregården 1784.

Nogle små fragmenter af løse *ligkistebe­slag*, af messingblik, fra o. 1675-1700, er fæstnet til alter­ta­vlens bagside.

Kirkegårdsmonument, o. 1864, over to soldater fra krigen 1864. Chr. Peter Nielsen, 20. regiment, 4. kompagni nr. 271, født i Bredballe 9. april 1839, faldt i forpostfægtningen ved Fredericia 8. marts 1864. Nok mindes en »Kriger af Sog­net, der hviler paa Flensborg Kirkegaard«, Poul Poulsen, 20. regiment, 3. kompagni nr. 192, født på Hornstrup Mark 8. marts 1837, såret ved Dyp­pel 18. april 1864 og død 27. april.

Stele af sandsten, på gravsted øst for koret, med indfældede indskriftplader af hvidt marmor. På bagsiden: »Taknemmelige Venner have ved frivillige Bidrag rejste dette Minde til Ære for tvende

Krigere, der i deres unge Alder maatte ofre Livet for Konge, os, Fædrenelandets Ret og Ære«. Herunder et vers:

»Fred med det Støv, der hviler her,
Og Fred med Det, som hviler der.
Bag Grav og Mulm vi sees igjen;
Til da Farvel fra hver en Ven.«

Det *Knuth-Lüttichauske gravsted* nord for kirken (jf. fig. 7), anlagt i begyndelsen af 1800-tallet, er familie­be­gravelse for slægterne Lüttichau og Knuth, Store Grundet. Det aflange, hævdede og græsklædte gravsted, kantet med granit og cement, var oprindeligt indrettet som en *†muret be­gravelse*, men ved herregårdens salg 1909 til hestehandler Niels Skou lod den sidste adelige ejer gravkammeret fylde med jord fra gårdens marker.⁶⁶ I græsset ligger ni *indskriftplader* af hvidt marmor, de fire parvis indfældet i rammer af sandsten. De ældste er fra o. 1870, den yngste fra 1940. De begravede er: Ida Vibecke Vilhelmine von Bülow, †19. okt. 1817, med ægtefælle generalkommissær Schack von Lüttichau, †29. sept. 1819; Christiane Hansine Gottholdine von Lüttichau, født von Lüttichau af Tjele, †2. aug. 1835, med ægtefælle general­lojtnant Mathias von Lüttichau, †13. april 1870; Johanne Charlotte Elisabeth, grevinde, født von Lüttichau, †15. febr. 1874; greve Johan Sigismund Knuth, †30. okt. 1885; Sigrid Knuth, grevinde, født Lorck, †20. okt. 1910; greve Christian Frederik Knuth »til Grundet indtil 1909«, †7. nov. 1936; komtesse Georgine Frederikke Vilhelmine Knuth, †12. aug. 1940.

†*Kirkegårdsmonument*. Provsten påbød 1872, at rådne *†gravtræer* skulle fjernes eller erstattes af nye.¹⁶

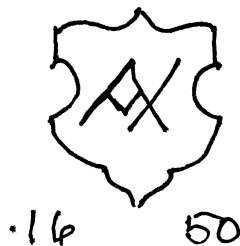

Fig. 35. Bomærkeskjold på brudstykke af (†)gravsten, 1650 (s. 2018). Skitse af Birgit Als Hansen 2003. – *Trademark es-cutcheon on fragment of tombstone, 1650.*

Fig. 36. *Alterdisk fra 1500-tallet, fundet 1909 som del af en svenskekrigsskat ved Bredballe og måske stammende fra kirken (s. 2008). I Nationalmuseet. Foto NM. – *Paten from 1500s, found in 1909 as part of a Swedish War hoard at Bredballe and perhaps from the church.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56–58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59–62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. *Kirkens arkiv.* Synsprotokol 1926–89; menighedsrådets forhandlingsprotokol 1913–77.

MM. *Håndskrifter.* Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker V, 266–70 (1889). – *Notesbøger.* Søren Abildgaard IV, 35–36 (1771). – *Indberetninger.* Eigil Rothe 1903 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1928 (gravsten), Mogens Larsen 1986 (kalkmalerier), K. Søndergaard Nielsen 1998 (inventar), Jens Johansen 1998 (prædikestol), Kirsten Trampedach 2000 (kalkmalerier), Susanne Trudsø 2001 (gravsten), Birgit Als Hansen 2003 (prøvegravning i kor), samme 2003 (gulvfund), Karin Vestergaard Kristiansen 2004 (Mosesfigur), Jens Johansen 2004 (tre) (altertavle prædikestol, stolestader), Lise Thillemann 2004 (kalkmalerier), Gitte T. Ingvarsson 2006 (monter).

Tegninger og opmålinger. *KglBibl.* Tegning af kirken 1858 af G. Burman Becker. – NM. Gravsten over Iver Vind af Søren Abildgaard 1772; tegning af spor af kalkmalerier (Eigil Rothe 1902); tryk af længde- og tværsnit af kirken ved E. W. H. for Helge Andreassen 1962; tryk af grundplan ved Kuno Mielby 2002; detaljer af prædikestol ved Jens Johansen; plan af prøveudgravning i korgulv ved Birgit Als Hansen 2003.

Litteratur. Marius Hansen, »Fra Hornstrup Kirke«, *ÅrbVejle* 1917, 121–54 (forkortet *Marius Hansen* 1917); samme, *Tirsbæk. Gods og Ejere 1421–1921*, Kbh. 1923 (om Hornstrup Kirke s. 144–56) (forkortet *Marius Hansen* 1923).

Historisk indledning, bygningsbeskrivelse og gravminde ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Engelsk oversættelse ved James Manley, oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Jørgen Lethan. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet juni 2014.

¹ *Kronens Skøder* II, 464. Jf. bekræftelsen 1720 i *Kronens Skøder* IV, 157.

² *Marius Hansen* 1917, 143–44.

³ *Marius Hansen* 1917, 126–34. Jf. *Repert* 2. rk. nr. 4279, 6155, 7071, 7082, 8203 og 8337.

⁴ *KancBrevb* 1. marts 1585 = *Danske Kirkelove*, udg. af Holger Fr. Rørdam, 2. del, 1886, nr. 504. Sognemændenes klage blev fremført af Iver Lunge til Tirsbæk og Iver Vind til Grundet.

⁵ Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, 96.

⁶ Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (FP 7388).

⁷ *PræsteindbWorm*. Beretningen om annekset Hornstrup er underskrevet af kapellanen Oluf Andersen

Fig. 37. †Røgelseskar, 1300-tallet, forsvundet engang efter 1923 (s. 2009). Efter Marius Hansen 1917. – **Thurible, 1300s, disappeared some time after 1923.*

Bredal, der var barnefødt i Hornstrup (jf. G. Fr. Gaarmann, *Efterretninger om Veile Kiøbstad*, Fredericia 1794, 46).

⁸ RA. *DaKanc*. Seks års kirkeregnskaber 1614–20 (B 184d). I Vejle Kirkes jordskyldsliste over udenbys jorder 1620 nævnes bl.a. 'en humlegård norden kapellet ved Grundet markskel'.

⁹ Første begravede på det nye areal var Marie Skou, født Michelsen, †1. juli 1953, der var gift med godsejer Kristian Skou, Øster Grundet. Han havde 1943 skænknet jorden til udvidelsen (jf. Kirkens arkiv. Menighedsrådets forhandlingsprotokol 1913–77). Arbejderne ved indretningen af den nye kirkegård var fuldført 1957 (jf. Kirkens arkiv. Synsprotokol 1926–89).

¹⁰ RA. *DaKanc*. Seks års kirkeregnskaber 1614–20 (B 184d).

¹¹ Synsforretning 27. maj 1700 gengivet i *Marius Hansen 1917*, 136–42.

¹² *Marius Hansen 1917*, 143.

¹³ Kirkens arkiv. Synsprotokol 1926–89.

¹⁴ *Marius Hansen 1917*, 144.

¹⁵ Kirkens arkiv. Synsprotokol 1926–89. Arvingerne

Fig. 38. Moses med Lovens Tavler, o. 1650–1750, træfigur i våbenhuset (s. 2015). Foto Arnold Mikkelsen 2013. – *Moses with the Tablets of the Law*, c. 1650–1750, wooden figure in the porch.

Fig. 39. †Prædikestol 1579, våbener aftegnet i Søren Abildgaards notesbog fra 1771 (s. 2012). I NM. – *Pulpit, 1579, coats of arms drawn in Søren Abildgaard's notebook from 1771.*

til gården søgte 1932 at blive befriet for forpligtelsen, hvilket blev afslået (jf. Kirkens arkiv. Menighedsrådets forhandlingsprotokol).

¹⁶ LAVib. *Nørvang-Tørrild Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1854–90 (C 38.3).

¹⁷ NM. Indb. ved Birgit Als Hansen 2003.

¹⁸ Glamhullerne kaldes 1700 for 'glamvindver' (jf. note 11).

¹⁹ Jf. note 11 og LAVib. *Nørvang Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1803 ff. (C 37B).

²⁰ *Marius Hansen 1917*.

²¹ Jf. de senmiddelalderlige †sakristier ved kirkerne i Vejle (s. 104), Øster Snede (s. 2049), Grejs (s. 2094) og Skibet (Tørrild Hrd.).

²² Note 11. Provsten var repræsenteret ved sognepræsten Jeremias Wolff, Vejle.

²³ NM. Abildgaards notesbog IV, 35–36 (1771).

²⁴ NM. Fr. Uldall 1889.

²⁵ Kirkens arkiv. Menighedsrådets forhandlingsprotokol 1913–77. Tegltaget kostede 4273 kr, tømmeret og tømmerarbejdet 4563 kr.

²⁶ En lille korsblending i det udmurede felt er igen tilmuret 1943.

²⁷ Kirken kunne tages i brug igen 2. maj 2004.

²⁸ Endnu 1885 kunne kirken ikke opvarmes (jf. note 16). En kakkelovn var opstillet før Uldalls besøg 1889.

²⁹ Note 13 og korrespondance.

³⁰ *Marius Hansen 1917*, 148.

³¹ Jf. Knud Banning, »Mikael Sjølevejer«, *KirkhistSaml* 1971, 25–44 og Ebbe Nyborg, »Mikaels altre«, *hikuin* nr. 3, 1977, 157–82.

³² Se Niels M. Saxtorph, *Danmarks Kalkmalerier*, 1986, 31.

³³ Identifikationen af motivet skyldes Rothe, der til tydeliggørelse af det fundne har udført en 'kalkeret påpegning' af det. I NM.

³⁴ *Marius Hansen 1917*, 136-42.

³⁵ LAVib. *Bjerre Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1803 ff. (C 35A).

³⁶ *Carl Bloch 1834-1890*, red. Sidsel Maria Søndergaard, Gerd Rathje og Jens Toft, Museet for Religiøs Kunst, Øregaard Museum, 2012, 189 f.

³⁷ Fremdraget og atter tildækket ved istandsættelsen 1914. Jf. *DaAtlas* IV,2, 979 og Marius Hansen, »Hovedgaarden Grundet og dens Ejere«, *Årb Vejle* 1914, 28.

³⁸ Note 23. De aftegnede våbener er behæftede med mindre fejl og ombytninger.

³⁹ *Marius Hansen 1917*, 136 og *Marius Hansen 1923*, 154.

⁴⁰ *Guldsvejle* 34.

⁴¹ Fritze Lindahl, *Skattefund. Sølv fra Christian 4s tid*, 1988, 84, 182-84.

⁴² *Marius Hansen 1917*, 154 og *Marius Hansen 1923*, 146.

⁴³ Lignende bjergkrystaller, men lidt større, kendes fra gulvfund i Hviring og Malt kirker (*DK Århus* 5244, *DK Ribe* 2822 ff.). Yderligere en krystal er et byfund fra Ringkøbing, se Jens Aarup Jensen, »På sporet af Rennumpingh – rapport om middelalderens Ringkøbing«, *FRAM Fra Ringkøbing Amts Museer* 1985, 74-75.

⁴⁴ Jf. et krucifiks fra Erdrup ved Slagelse (Sorø Amt) og den såkaldte Hornebog, begge i NM (inv.nr. D 7862 og 380).

⁴⁵ Jf. s. 1952 (Engum) og Weilbach, *KunstLeks*.

⁴⁶ Jf. Marie-Louise Jørgensen, »Lektorieprædikestole i Østdanmark. Udbredelse og forudsætninger«, *Kirkens bygning og brug*, 89-108 og Ebbe Nyborg, »Lektorieprædikestole og katekismusaltertavler. Om inventarfornylse i sydvestjyske kirker i reformationsårhundredet«, *Tro og bille i Norden i reformasjonens århundre*, Oslo 1999, 223-50.

⁴⁷ Kongelige initialer er almindelige på inventar fra renæssancetiden. Iver Vinds våben må skyldes, at han året før prædikestolens opsætning, 1578, havde overtaget

landsbyen Grundet ved mageskifte med Frederik II. Hans hustru døde 1579.

⁴⁸ *KancBrevb* 4. maj 1620

⁴⁹ *Marius Hansen 1917*, 137

⁵⁰ Se talrige eksempler i *DK Ribe* samt Jensen, *Snedkere* 36-52. Jf. *Marius Hansen 1917*, 150.

⁵¹ *KancBrevb* 5. april 1640.

⁵² Knud Olsen og I. Starup: værkfortegnelse, i Orgelregistrantens arkiv.

⁵³ *HofmFund*.

⁵⁴ I. Starup & Søns arkiv.

⁵⁵ Det søndre orgelhus rummede hele orglet på nær bælgeanlægget, der var anbragt i det nordre hus.

⁵⁶ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁵⁷ R.A. *Rentekammeret*. Regnskaber ældre end 1559. 1528-29. Fortegnelse over indkrævede klokker (reg. 108a).

⁵⁸ Jensen, *Gravsten* nr. 813.

⁵⁹ Jensen, *Gravsten*, II, 110.

⁶⁰ Poul Grønder-Hansen, *Søren Abildgaard (1718-1791)*. *Fortiden på tegnebrættet*, Nationalmuseet 2010, nr. 596.

⁶¹ Stenen var tidligere indfældet i nordvæggen lidt længere mod vest.

⁶² Om brugen, jf. S. Ellkier-Pedersen, »Offerlys og mindeskjold«, *Årb Vejle* 1981, 7-60.

⁶³ Ifølge kirkens regnskabsbog (jf. note 10) havde Kirsten Juel ved synet 1619 'endnu ikke gjort forhandling med kirken, for hvis (hvad) hun bør at give for den nye begravelse, hun lod mure og indtage under sakristiet for 3 år siden'. 1620 hedder det, at hun for det 'begravelsessted', som var blevet hende bevilget, havde foræret kirken en prædikestol (*KancBrevb* 4. maj 1620). Jf. †prædikestol.

⁶⁴ *DaAtlas* og *HofmFund*.

⁶⁵ *Marius Hansen 1917*, 146. Kirsten Vind blev senere gift med Otto Friederich von Gamm.

⁶⁶ Marius Hansen, »Herregaarden Grundet og dens Ejere«, *Årb Vejle* 1914, 61.

HORNSTRUP CHURCH

Building. The church is a Romanesque building of calcareous tufa consisting of chancel and nave. In the Late Middle Ages a tower was added in the west and a porch in the south, and vaults were installed in chancel and nave, superseding flat †beamed ceilings. A †sacristy on the north side of the chancel, presumably also from the Late Middle Ages, was demolished c. 1800.

The Romanesque building was built in two stages, the older of which, with the chancel and the eastern part of the nave, is decorated with recesses in the window zones. The recesses, which are separated by thin pilaster strips, are only a few centimetres deep and have a lower edge about 3 m above the ground. In the chancel the decoration once made up a threefold composition

with a round-arched window in the middle of each side. In the chancel gable the three areas are terminated by a round-arched frieze; in the long sides the recesses have horizontal coping. The nave was meant to be decorated similarly, but in this case the builders only finished the corner pilaster strips and marked the bottom in the eastern recesses before the construction work was interrupted. When the work was resumed (and a new builder had been brought in?) the attempt to continue the decoration was abandoned and the result was the unfinished, 'stepped' recesses.

Wall paintings from c. 1500 were uncovered in the chancel vaulting in 1985. The eastern severy shows Judgement Day with Heaven and Hell, the other severies St. Michael as weigher of souls and another two angels with instruments of the passion. Remains of †paintings from the same decoration were uncovered 1902. On the north wall of the chancel the Miracle of the Seed and the Flight into Egypt had been depicted, on the north wall in the third bay of the nave the Creation of Eve, the Fall and the Expulsion from Paradise.

Furnishings. The only item of furnishing contemporary with the building is the Romanesque font. But the church also has a number of small floor *finds from the High Middle Ages in the form of a rock crystal (from a processional/altar crucifix or a bookbinding?), a pair of book clasps and a diminutive cross of copper. The inscription on a bell from c. 1325 invokes St. Godehard.

The altarpiece is a simple Renaissance work from c. 1580, donated by Iver Vind of Grundet and his wife Anne Henriksdatter. It was radically renewed in 1914, when it was furnished with the present painting, Christ the Consoler, painted by Christian Bang after Carl Bloch. From a set of pews from c. 1600 two *gables with a door between them are preserved, now in the National Museum.

A South German baptismal dish from c. 1550 is stamped 'RS'. The altar plate bears the date '1690' and was donated by Anders Rosenkrantz and Sophie Bille of Tirsbæk. A dented *paten from the 1500s may come from the church. It was found

in 1909 at Bredballe as part of a silver hoard from the Swedish Wars. The church has two sets of altar candles, one Gothic from c. 1550, the other of the Renaissance type from c. 1625, but not donated until 1865 by Helene Vilhelmine Lüttichau of Store Grundet.

Two older altar paintings from c. 1750 are set up behind the altarpiece; the pulpit is from only a little later. It is in the Rococo style from between 1771 and 1774, since it bears the arms of Jørgen Hvass de Lindenpalm.

The organ was supplied in 1979 by Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl.

Colour scheme and restorations. The furnishings were coloured in 2003-04 by Jens Johansen, guided by the then-revealed original paintwork on the pulpit and by the colours from the same period evident from the altarpiece. The base colour is a reddish-brown, supplemented with caput mortuum, grey, blue, gilding and a little red.

A †pulpit from 1579 was donated by the incumbent in Vejle and Hornstrup Niels Buck and set up as a gallery pulpit in front of the chancel entrance. In 1620 Kirsten Juel of Grundet wanted it taken down and replaced with another in a more 'convenient' place. But this never happened.

In 1685 the altarpiece was 'repaired and decorated' by Colonel Otto Friederich von Gamm of Grundet. New work was done in the mid-1700s when the altarpiece was given new paintings, and presumably in 1771-74, when Jørgen Hvass de Lindenpalm had the present pulpit set up. In the first part of the 1800s the altarpiece was again given a new †painting, a Last Supper after Leonardo da Vinci, which was varnished in 1856, while the altarpiece in general was 'freshened up'. In 1858 a 'heavy, ironbound †door' was replaced.

Sepulchral monuments. A tombstone, c. 1586, over Iver Vind of Grundet (†1586) and his wife Anne Henriksdatter (Sandberg) (†1579) is attributed to the anonymous master stonemason 'the Roskilde Successor'. The stone formerly lay in the chancel floor, presumably on the original site over the †crypt. Now set up by the north wall of the nave.